

Н. И. Хитрова

РОССИЯ И ЧЕРНОГОРИЯ: РУССКО-ЧЕРНОГОРСКИЕ ОТНОШЕНИЯ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЧЕРНОГОРИИ В 1878-1908. ГОДАХ, I, II. - МОСКВА: РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК / ИНСТИТУТ РОССИЙСКОЙ ИСТОРИИ, 1993. - 354 стр.

Интересовање за Црну Гору, њену историју и културу, међу публицистима и научницима у Русији старо је колико и руско-црногорске везе. У Русији је објављено више значајних радова из историје Црне Горе. Један број тих радова познат је нашим читаоцима. Ипак, већина њих позната је, углавном, професионалним историчарима, а доступни су тек неким од њих. Зато информације о таквим радовима имају посебан значај.

Међу савременим руским историчарима који проучавају историју Црне Горе позната је Нина И. Хитрова, аутор више радова о руско-црногорским односима. Резултат дугогодишњег изучавања историје Црне Горе и њених односа са Русијом је и студија **Русија и Црна Гора од 1878. до 1908. године**, објављена у Москви 1993. године. У поменутој студији Н. Хитрова је настојала да изучи односе између Русије и Црне Горе и друштвено-политички развитак Црне Горе од Берлинског конгреса (1878) до анексије Босне и Херцеговине (1908), два догађаја који су имали пресудан значај у развоју модерне црногорске државе. Књига је тематски и хронолошки наставак њеног рада "Црна Гора у национално-ослободилачком покрету на Балкану и руско-црногорски односи 50-70-тих година XIX вијека" (Москва, 1979).

На Балкану се у другој половини XIX вијека укрштају стратешки интереси европских, а почетком XX вијека и свјетских империјалистичких сила. На овим просторима укрштају се правци продора Европе ка Блиском истоку и азијских земаља ка Средоземљу. Као велика сила, Русија је међу првима тежила да има значајну улогу у збивањима на Балкану. Дио тих

интереса и политике вођене у складу са њима су и односи Русије и Црне Горе, Србије и Бугарске, преко којих је ова велика сила учвршћивала свој утицај у овом важном региону и заузимала позиције у току рјешавања источног питања.

Н. Хитрова чини напоре да разјасни зашто је мала Црна Гора имала значајно мјесто у спољној политици велике силе каква је била Русија, како се то манифестовало у њиховим међусобним односима и унутрашњем развоју црногорске државе. Русија је као заштитница Црне Горе пред великим силама значајно утицала на њену спољњу политику и односе са балканским државама, у првом реду са Србијом, али и Турском и Аустро-Угарском. Руско-црногорски односи развијани у таквим околностима могу се правилно разумјети тек уз познавање унутрашњих прилика и развоја Црне Горе, али и укупне ситуације на Балкану и односима међу европским силама. Те околности значајно су утицале да се Црна Гора у великој мјери ослони на Русију, њену финансијску помоћ и политичко покровитељство, без обзира на то што је руски однос према Црној Гори био мотивисан спољнополитичким интересима те велике силе.

Више од једног вијека Балкан је простор на коме одмјеравају снаге и подмирују рачуне велике силе и империјалистички блокови, у чему Русија има, или тежи да има, веома значајно мјесто. Мали народи и државе при томе само су повод или прилог на тасу равнотеже војне и економске снаге или тренутног стања политичких односа и интереса.

Културне везе Русије и Црне Горе настале су као резултат политичких веза, а све то је довело до проучавања Црне Горе, њене историје и културе, за потребе културних, још више за потребе политичких и војних институција. Захваљујући томе у Русији постоји богата грађа о Црној Гори, али и разноврсни научни и публицистички радови, у којима је обрађена историја, култура и живот Црне Горе и Црногораца. Међу такве радове спада и студија **Русија и Црна Гора од 1878. до 1908. године** Н. Хитрове, у којој су обрађени руско-црногорски односи, али и унутрашњи друштвено-политички и економски развитак Црне Горе крајем XIX и почетком XX вијека. У Црној Гори то је период динамичног (у реалним условима) развоја и усавршавања државе и свих облика надградње.

Књига Русија и Црна Гора објављена је у два дијела, а материјал је изложен у пет тематских цјелина.

У уводу Хитрова говори о коријенима, облицима и значају руско-црногорских односа, као и о изворима за изучавање тих односа. У складу са методолошким захтјевима, аутор даје осврт на изворе и ствараоце грађе, локацију дипломатске грађе у Југославији (Дубровник, Цетиње, Београд) и

у иностранству (Цариград), упућује на публиковане изворе на разним језицима. Осим архивске грађе, коришћена је руска, црногорска и србијанска штампа, мемоарска литература и публицистика. Аутор даје осврт и на руску и југословенску, у првом реду црногорску, историографију. У овом дијелу налази се и осврт на Берлински конгрес и руско-црногорске односе поводом његовог одржавања и одлука.

Прва глава носи наслов "Руско-црногорске везе 1878-1895". У њој се говори о социјално-економском и политичком развоју Црне Горе после Берлинског конгреса; балканској политици Русије и мјесту Бугарске, Србије и Црне Горе у њој; о Русији и црногорско-турском разграничењу; о односима Русије и Црне Горе у вријеме аустро-угарске окупације Босне и Херцеговине и устанка 1882. године, као и о писању руске штампе о Црној Гори.

У другој глави ("Русија и Црна Гора 1885-1897. године") говори се о балканској политици Русије и мјесту Црне Горе у њој; о економској експанзији Аустро-Угарске у Црној Гори и ставу Русије према том питању; о Црној Гори, Русији и Отоманској империји; о политици Русије према Србији и Црној Гори и покушају стварања балканског савеза 1897. године. Из изложеног се може сагледати учвршћивање руских позиција на Балкану и мјесто балканских држава у њеној политици.

Глава "Балканска политика Русије и Црна Гора 1897-1905." говори о Русији и српско-црногорским политичким односима; новом покушају стварања балканског савеза 1904/1905. године; учвршћивању режима самодржавља у Црној Гори; о економској експанзији Италије у Црној Гори и ставу Русије према томе; о улози Русије у модернизацији црногорске војске и установљавању руске војне мисије 1903. године, као и о руској помоћи у развоју школства у Црној Гори.

Четврта глава ("Руско-црногорски односи 1905-1908.") говори о проглашењу Устава у Црној Гори 1905. године и утицају догађаја у Русији; спољној политици Црне Горе и тражењу нових савезника; о појачавању борбе за демократски преображај у Црној Гори и враћању Црне Горе традиционалној (проруској) политици 1908. године.

На крају књиге су кратак закључак и напомене. Књига нема илустративног материјала. Напомене су дате на крају књиге по главама. Регистри нијесу рађени, а извори и литература могу се сагледати кроз напомене.

Књига **Русија и Црна Гора од 1878. до 1918.** показује да је Црна Гора после Берлинског конгреса изашла на међународну политичку сцену као независна држава, али да због економске заосталости и малих људских

потенцијала није могла сама да се избори за већи углед у међународним односима. Међутим, геостратешки положај у склопу ширих дешавања на Балкану учинио је да она буде предмет интересовања европских сила. Захваљујући миру и повољнијим економским условима стеченим одлукама Берлинског конгреса, Црна Гора је остварила економски, културни и просвјетни развој и усавршила државну организацију, мада је остала у оквирима неразвијене аутократске кнежевине. Послије окупације Босне и Херцеговине Аустро-Угарска је појачала економски и политички притисак на Црну Гору и Србију, а и Италија је показивала значајно интересовање за Црну Гору. И Русија од 1878. до 1897. године испољава појачан интерес за Балкан, тежњу да помогне учвршћивање нових држава на Балкану, али и да обезбиједи свој пуни утицај у њима. Такав развој догађаја повећао је значај руске економске помоћи и дипломатске заштите за Црну Гору, а то је довело до учвршћивања руско-црногорских веза осамдесетих и деведесетих година XIX вијека.

Посљедњих година прошлога вијека заоштрава се борба империјалистичких сила за утицај на Балкану. Истовремено, Русија показује већи интерес за Далеки исток и настоји да регулише односе са Њемачком и Аустро-Угарском поводом Балкана. Заузета односима са Јапаном, Русија тежи да на Балкану одржи STATUS QUO. Међутим, поражена у рату с Јапаном, она се почетком XX вијека окреће Блиском истоку и оживљава интерес за Балкан. У том циљу подржава удруживање балканских држава против Османске империје. У тим околностима геостратегијска позиција Црне Горе и њен утицај на херцеговачка и албанска племена поново јој обезбјеђује мјесто у руској спољној политици, у првом реду у циљу спречавања продора Аустро-Угарске и Италије на Балкан. Балканске земље требало је да послуже као баријера.

Међутим, пораз Русије у рату с Јапаном ослабио је руски утицај на Балкан. У таквој ситуацији књаз Никола почиње да лавира између Аустро-Угарске и Италије, чији капитал све више продире у Црну Гору. Анексија Босне и Херцеговине изазива нагли заокрет у политици Црне Горе и Србије према Аустро-Угарској и њихово враћање под руско окриље. То доводи, под утицајем Русије, до убрзавања стварања балканског савеза, али и до заоштравања односа Русије и Аустро-Угарске.

И поред повремених осцилација, односи Русије и Црне Горе били су у изучаваном периоду традиционално добри. С обје стране били су мотивисани државним интересима и одвијали су се на обострану корист. Све ово се може закључити из књиге о којој је ријеч.

Напомене о грађи и литератури свједоче да је Н. Хитрова тему проучавала на основу руске архивске грађе, објављене грађе на руском,

српском, француском и њемачком језику, руске и црногорске штампе и периодике, мемоарске литературе и афирмисане историјске литературе на руском и српском језику. Ваља запазити да је Хитрова користила већи број историјских и публицистичких радова на српском и руском језику објављених у периоду који проучава. Многе од тих радова ваља опрезно користити и допунити резултатима новије историографије. Историографија о Црној Гори и у том периоду налазила се на преднаучном ступњу развоја и није увијек поуздана.

Књига Русија и Црна Гора обрађује значајну тему из дипломатске историје Црне Горе, интересантну због карактера и значаја руско-црногорских односа, али и чињенице да они до сада нијесу темељито изучени. Књига се одликује јасним и образложеним излагањем и закључцима, заснованим на грађи и литератури. Излагање, али и позиви на изворе и литературу показују да је Н. Хитрова темељито изучила историју и развој Црне Горе и руско-црногорске односе и да је на основу тога извела одговарајуће анализе и закључке. Студија показује познавање историје Црне Горе у назначеном периоду, суштине и начина остваривања руско-црногорских односа и представља ефикасну историографску синтезу на одабрану тему. Богата документациона подлога улива повјерење у изнијете чињенице и изведене закључке. Књига о којој је ријеч је незаобилазна при изучавању историје Црне Горе крајем XIX и почетком XX вијека. Има довољно разлога да буде преведена и објављена на нашем језику.

Др Здравко Делетић